

Egyed Szilárd

Az internet demokratizáló hatása

The Democratizing Effect of the Internet

Összefoglalás

A cikk megpróbál érdemben megfelelni arra a kérdésre, hogy az információs sztráda lakossági igénybevételének terjedése vajon elvezet-e – rövid időtávon – a demokrácia térhódításához. A cikk igazolja továbbá, hogy az információs sztráda egy eszköz, ami adott körülmények között erősíti a demokratikus irányultságot, de éppúgy lehetőséget is biztosít a demokratikus intézményrendszer támadására és működésének akadályozására.

Kulcsszavak: internet, demokrácia, iszlám országok, internethasználat

Summary

Answer is sought to the question whether the spread of the information highway in the population leads to democracy over the short term. It is evidenced that the information highway is a means that does indeed improve democratic approach among certain conditions but in the meantime it also opens the door to attacks on democratic institutions and to the prevention of their operation.

Keywords: internet, democracy, Muslim countries, internet usage

BEVEZETÉS

Az iszlám államokban történő – arab tavasz utáni – demokratizálási erőfeszítések ismét aktuálisabbá tették a demokrácia terjedésének vizsgálatát. Az észak-afrikai és a közel-keleti eseményeket látva joggal tehető fel a kérdés, hogy a demokrácia megjelenhet-e bárhol, és ha igen, akkor melyek azok a tényezők, amelyek a megjelenését, megerősödését és működőképességét biztosíthatják.

E kérdéseket sokan, sokféle módon próbálták érdemben megválaszolni. Léteznek vélemények, amelyeknek értelmében a demokrácia és a piac (piaci kapitalizmus) szoros kapcsolatban van egymással. Ezen vélemények némelyike azt állítja, hogy maga a gazdasági fejlődés (Wucherpfennig–Deutsch, 2009), vagy a fejlődés az oktatás színvonalának emelésén keresztül vezet el a demokráciához (Rowen, 1995). Más vélemények értelmében pedig a beruházások és a gazdaság növekedése segíti elő a demokrácia kialakulását és megerősödését (Olson, 1993). Mások akként vélekednek, hogy a kapitalizmus bárhova „átültethető”, mivel az egy kultúrák felett álló rendszer. Ahol pedig a kapitalizmus meghonosodott, ott a demokrácia is megjelenik és megerősödik majd (Zakaria, 1997).

A demokrácia és a piac ilyen közvetlen, szoros kapcsolatáról azonban kevésbé beszélhetünk (Acemoglu, 2014), ugyanis nagyszámú ellenpélda említhető mindkét irányból. Egyrészt egyáltalán nem tekinthetjük evidenciának azt, hogy ahol jól működik a kapitalizmus, valamint jól teljesít a gazdaság, ott demokrácia is van (vagy legalábbis lesz). Az utóbbi időkben ennek legjobb példája Kelet-Ázsia. Az ottani (például a kínai) autoriter rezsimnek legitimitációja sokkal inkább a gazdasági teljesítményen alapszik, mintsem a szavazócédulákon (Jacques, 2004; Chen–Dickson, 2010:17). Miközben a másik irányból is találhatóak ellenpéldák (Lipset et al., 1993).

A demokrácia korlátok és határok nélküli terjedésével kapcsolatos vizsgálatok azonban nem csak a „piac irányából” folytak. Más megközelítések az internet terjedésében látják a demokrácia térhódításának feltételét (Gilder, 1992; Kedzie, 1997; Sylvester-Bradley, 2016). Joggal tehető fel a kérdés, hogy vajon tényleg az internet térhódítása vezet-e el a demokrácia határok nélküli terjedéséhez.

Erre a kérdésre nem egyszerű választ adni, minden kétséget kizáró módon felelni rá pedig szinte lehetetlen. Ennek ellenére azonban a cikkemben megpróbálok érdemben hozzászólni a kérdéshez. Az érdemi válasz érdekében elemzem magát a demokráciát, azon tényezőket, amelyek gátat szabhatnak terjedésének, továbbá – a demokrácia tükrében – az internetet.

DEMOKRÁCIA

A demokrácia fogalma

Napjainkban alig vannak olyanok, akik általában beszélnek a demokráciáról, a társadalomtudósok kiegészítő meghatározásokkal „bővítik”, létrehozva így a „jelzős” demokráciákat (pl. elit demokrácia, unitárius demokrácia, amerikai, európai vagy

éppenséggel japán demokrácia). Jelen cikk szempontjából azonban a demokrácia kultúrafüggetlen, általános jellemzői fontosak, hiszen a tanulmány a demokrácia határok nélküli terjedésének lehetőségét vizsgálja. Az általános értelemben vett demokráciát konkrétan definiálni felettébb nehéz, ennek okán technikai oldalról közelítem meg a vizsgálat tárgyát, és ezen megközelítés elemeinek bemutatásával jellemzem magát a demokráciát.

A demokrácia elsősorban az irányítottak egyetértésén alapszik. Ha a demokráciára ebből a szempontból tekintünk, akkor annak lényege azzal az eljárással kapcsolatos, ahogyan az átlagemberek részt vesznek a határozatok elfogadásának folyamatában (vagy legalábbis abban a folyamatban, amelynek során a későbbi határozatok meghozóit kiválasztják). Ennek alapján a „demokrácia nem társadalmi típus, hanem korlátozottabb érvénnyel, de a politikai rendszer egy típusa” (Touraine, 1992).

Ennek fényében a demokrácia elemei:

- a vezetői által irányított, szabad választás;
- a képviseleti jellegű, beszámolásra kötelezett kormányintézmények;
- a politikai hatalom periodikus változtathatósága, elmozdíthatósága rendezett, általánosan elfogadott eljárások segítségével;
- valamint a törvényi szabályozásnak alárendelt, állami posztokat betöltő személyek.

A technikai alapú megközelítéssel azonban az a probléma, hogy a procedurális demokrácia rendkívül ingatag és könnyen sebezhető, ha a működés nem egészül ki bizonyos alapvető jelentőségű feltétellel. Sartori akként fogalmaz, hogy a választási rendszer megléte csupán a demokrácia mechanikai garanciája, a demokrácia leg-
elemibb garanciája az, hogy a polgárok szabadon jussanak információhoz (Sartori, 1987:86–87). Természetesen a választás és az információhoz való szabad hozzáférés erőteljesen összefügg egymással, hiszen a demokrácia működéséhez és működtetéséhez korrekt döntéseket kell hozni, és korrekt döntések csak megfelelő információk birtokában hozhatók (Grönlund, 2007).

Ennek okán a demokrácia elemei:

- választott tisztségviselők ellenőrzik a kormány politikai döntéseit;
- a választott tisztségviselőket sűrűn tartott, tisztességes választásokon választják meg, és ezeken a választásokon nincs helye a kényszerítésnek;
- a tisztségviselők megválasztásakor – bizonyos feltételek mellett – szinte minden felnőttnek joga van szavazni;
- szinte minden felnőttnek joga van – bizonyos feltételek mellett – kormányhivatalra jelöltetnie magát;
- a polgároknak joguk van arra, hogy – „komoly” – büntetés veszélye nélkül véleményt nyilváníthassanak minden, tágabb értelemben vett politikai ügyről, többek között bírálhatják a tisztségviselőket, a kormányt, a politikai rendszert, a társadalmi-gazdasági rendet és az uralkodó ideológiát;
- a polgároknak joguk van nemcsak kormányzati, hanem alternatív információforrásokat is igénybe venni, és ezek az alternatív információforrások a törvény védelme alatt állnak;

– a polgároknak továbbá joguk van arra, hogy különféle jogaik – például a fentebb említett jogaik – valóra váltása érdekében viszonylag független társulásokat és szervezeteket hozzanak létre, mint például független politikai pártokat és érdekcsoportokat (Dahl, 1996).

Dahl meghatározásának értelmében az információkhoz való szabad hozzáférés, valamint a megfelelő információkkal való rendelkezés azonban a demokráciának nem elégséges, „csak” az egyik szükséges, elengedhetetlen feltétele.

Továbbá felettebb fontos kérdés, hogy a megszerzett információval mit akarunk, valamint mit tudunk kezdeni.

A demokrácia univerzalitása

Autonómia

A demokrácia közvetlen viszonyban van az elfogadott határozatok tartalmával, tehát nem csupán a társadalmi, politikai megvalósulásának folyamatát, hanem ennek a folyamatnak az eredményét is magában foglalja. Következésképpen a demokratikus kormányoknak olyan politikát kell folytatniuk, amely meghatározott demokratikus alapértékek megerősítését segítik elő, pl. (polgári) szabadság, egyenlőség, jogszerűség.

Az előzőekből következően létezik a demokráciának egy, az univerzalitása szempontjából jelentős feltétele, ez pedig az autonómia, amely mind az államtól, mind az elsődleges (hagyományos) társadalomtól való autonómiát jelenti. Az autonómiának ez a megközelítése az egyéni szabadságjogokon alapszik, amelyet az állam garantál, és nem mellékesen meg is véd. Ez azt jelenti, hogy az irányítás önkényes (autokratikus) volta megszűnik. Ez a jellemző bizonyos kultúrákban igencsak földcsuszamlásszerű változásokhoz vezetne (ha egyáltalán engednék megvalósulni).

Konszenzus

A demokrácia térhódításának további gátja – maga a demokrácia egyik alapja – az irányítottak közötti egyetértés, tehát a konszenzus. Ez a jellemző azonnal két alapvető problémát vet fel.

Az első mindjárt az, hogy miből is fakad a „jó”. A „demokratikus jó” az a jó, amit az egyes egyének együtt éppen aktuálisan jónak fogadnak el. Ez a – „folyamatosan megkérdőjelezett és megversenyeztetett jó” – megközelítés némely kultúra számára szentségtörés. A „jó” ugyanis benne foglaltatik az adott szent iratban, attól eltérni nem érdemes, mert az kemény szankciókat vonhat maga után. Még mielőtt bárki azt gondolná, hogy csupán az iszlám – Koránba foglalt – szabályai megkérdőjelezhetetlenek, annak felhívom a figyelmét, hogy a középkori Európa is tüzzel-vassal ragaszkodott a Biblia parancsolataihoz (megszegve emiatt néhány parancsolatot is).

A másik alapvető probléma szoros összefüggésben áll az elsővel, ugyanis az egyének közötti konszenzushoz szükségesek az egyes egyének mint individuumok, vala-

mint azok racionalitása. A két probléma tehát alapvetően összefügg egymással, ennek okán a továbbiakban együtt is kezelem őket.

A demokrácia alapvető követelményei, az individualizmus és racionalizmus a hatalomgyakorlásnak csupán olyan formáit engedi meg, amelyek kiállják az egyén – racionalitásnak megfelelő – értékelésének próbáját, azaz állandóan kölcsönös összefüggésben vannak az individuális racionalizmussal. Ebben az esetben azonban bármely tekintély, bármely hatalom csupán megállapodás útján jöhet létre és működhet, amelyet nem egyszer és nem örökre kötnek, hanem azt állandó egyeztetés útján a demokratikus folyamat segítségével lehet biztosítani. Természetesen a teljes nemzet felett létező hatalmat is lehet legitimálni. Ezt a legitimitást rendszerint a hagyomány és a vallás biztosíthatja. Mint már utaltam rá, a legitimitáció hagyományos és vallásos formáinak demokratikusra történő cseréje földcsuszamlásszerű változásokat indukál, mint ahogyan az történt Európa esetében is.

Persze a konszenzus jelentette kihívás azonnal más megvilágításba kerül, ha az etnikumok kérdése is bekerül a vizsgálatba. A Nyugat felettébb keveset tud az etnikai különbségekből adódó súlyos gondokról. Afrikában és Ázsiában nagy számban akadnak olyan országok, amelyek jelentős számosságú és arányú etnikummal rendelkeznek. Ezek a területeken a – nyugati értelemben vett – konszenzus aligha lehet alapja a demokráciának. Mivel a demokrácia nem egyéb, mint a többség politikája, a legnagyobb etnikai csoportot juttatja – szinte – korlátlan hatalomhoz. A többnemzetiségű társadalmak stabilitásához etnikai alapú konszenzusra van szükség. A nyugati értelemben vett, a többség és kisebbség fogalmain alapuló (nyugati) demokrácia pedig érzéketlen erre a problémára.

Univerzalizások egymással szemben, avagy a civilizációk összezapása

Természetesen a demokrácia univerzalizálásának nem csupán az áll az útjában, hogy egyes kultúrák (társadalmak) önmagukon belül képesek-e érdemben kezelni a demokrácia szellemisége okozta társadalmi-kulturális sokkot, hanem az is, hogy bizonyos kultúrák egyszerűen elutasítják a demokráciát, mivel az a „Nyugat terméke”. Ezen utóbbira példa az iszlám.

Hallottam már olyan nézeteket, amelyek abból indultak ki, hogy az iszlám és a Nyugat szembenállása a gyarmatosításban gyökerezik. Ez a fajta megközelítés azonban felettébb leegyszerűsíti a problémát, már csupán azért is, mert nem foglalkozik a valódi történelmi háttérrel. Alapvető tévedés, hogy a két – nevezett – civilizáció szembenállása a gyarmatosítással kezdődött volna. Igaz, hódítással kezdődött, csakhogy nem az európaiak „látogattak el” iszlám területekre, hanem éppen az iszlám próbálta térdre kényszeríteni Európát (erről a spanyolok, szicíliaiak tudnának mesélni, de ehhez nekünk magunknak is – a balkáni népekkel karöltve – lenne mit hozzáfűznünk).

Sokkal inkább az húzódik meg a háttérben, hogy az iszlám világ nem tudott és ma sem tud mit kezdeni saját hatalmának csökkenésével és a nyugati világ hatalmának növekedésével (Peremiczky, 2004). Továbbá az, hogy az iszlám is univerzalista magatartást tanúsít, amelyben az ummát, a teljes – mindenféle földrajzi korlátok-

tól mentes – iszlám közösség egységét helyezi előtérbe (valamint azt az elvet, hogy a közösségnek mindig elsőbbsége van az egyénnel szemben) (Eperjesi, 2004). Ez már önmagában is nehezen vagy egyáltalán nem leküzdhető akadályt gördítene a demokrácia térhódításának útjába, azonban az iszlám – ezen jellemzőkön túl – még egy fontos momentummal rendelkezik. Az iszlám a teokrácia legitimitásának is az elve. Az iszlám az egyetlen olyan vallás, amely képes megalapozni egy vallási autoriter, teokratikus államot (például Iránban). Az ilyen jellegű államszerkezet és államirányítás mellett demokratikus formák kialakulása felettebb esélytelennek tűnik (Buruma, 2004; Ben-Meir, 2016; Menyhárt, 2017), mivel a vallási törvények mindenre kiterjednek, a tisztálkodási és étkezési szokásoktól a szexuális élet és a gazdasági tevékenységek szigorú szabályozásáig.

Az előzőek alapján kijelenthető, hogy vannak kultúrák, amelyek jelenlegi állapotukban nem „kompatibilisek” a demokráciával. Kérdéses persze, hogy az internet kompatibilis-e.

INTERNET

Az internet és a demokrácia „kompatibilitása”

Létező vélemény szerint az internet maga demokratikus (Gilder, 1992), mivel biztosítja az egyéni és a csoportos függetlenséget (Clift, 2000). Egyáltalán nem biztos azonban, hogy egy ilyen kijelentéssel le lehet érdemben zárni azt a kérdést, amely a demokrácia és az internet kapcsolatának szorosságára vonatkozik.

Az internet – az egyéni és a csoportos függetlenségen túl – lehetőséget teremt arra, hogy a polgárok nagyobb mértékben szóljanak bele például az egészségügyet, az oktatást, a civil szervezetek működését érintő kérdésekbe, avagy éppenséggel aktívabban vegyenek részt a lokális civil szervezetek életében (Horrigan et al., 2001). Továbbá az információs szupersztráda a társadalom által háttérbe szorított csoportok (pl. a nők, a szegények, a kisebbségek és a segítséggel élők) „hangjának hallatásához” könnyen hozzáférhető csatornát biztosít.

Az előzőeken túl a kutatók statisztikai adatokkal is igyekeztek az összefüggés meglétét bizonyítani. Kedzie például, a The Comparative Survey of Freedom kutatás módszerét és adatait felhasználva,¹ kimutatta, hogy az interkonnektivitás, azaz az internet, BITnet, FidoNet és az UUCP – e-mailek küldését és fogadását lehetővé tevő hálózatok – használata erőteljesen korrelál a demokráciával, sőt bizonyította, hogy az említett hálózatok használata erős hatást² gyakorol a demokráciára. Eme – 1994. évre vonatkozó adatokat felhasználó – elemzés emellett azért is figyelemre méltó, mert a vizsgálatba bevont egyéb tényezőket (mint változókat) is (pl. gazdasági fejlettség/GDP, népességszám stb.), és azt találta, hogy az összes többi tényező hatása messze elmarad az interkonnektivitásé mögött (Kedzie, 1997).

Ma, 20 évvel később az interkonnektivitás szinte kizárólag az interneten keresztül valósul meg (a BITnet már nem működik, valamint az UUCP és a FidoNet felhasználóinak a száma messze eltörpül az interneté mögött), így ennek, valamint a korábbi-

aknak tudatában határozottabban állíthatnánk, hogy az internet erőteljesen segíti a demokrácia kialakulását és működését.

Ettől eltérő következtetésre jutunk azonban, ha ismét megvizsgáljuk az interkonnectivitás³ és a demokrácia⁴ kapcsolatát. 197 független ország 2017. június 30-ára vonatkozó adatait felhasználva arra az eredményre jutunk, hogy – 5%-os szignifikanciaszint mellett – az interkonnectivitásnak, azaz az internet használatának nincs szignifikáns hatása a demokráciára. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez csupán azt jelenti, hogy egy bizonyos időpillanatban – 2017. június 30-án – egy adott ország esetében az internetpenetráció nagysága nem befolyásolja a demokráciaértéket. Az említett időpontban – mint az *1. táblázat* is mutatja – találhatunk olyan országokat, ahol viszonylag nagy az internetpenetráció, és mégis alacsony a demokráciaérték. Az azonban figyelemreméltóbb ennél, hogy olyanokat is találhatunk, amelyek esetében magas a demokráciaérték, mégis kicsi a penetráció.

1. táblázat: Alacsony demokráciaértékű és magas internetpenetrációjú, valamint magas demokráciaértékű és alacsony internetpenetrációjú országok

Ország	IP*	DV**	PR***	CL***	Ország	IP*	DV**	PR***	CL***
Bahrein	98,00	12	7	6	Marshall-szk.	0,04	92	1	1
Emirátusok	90,61	20	6	6	Palau	0,35	92	1	1
Thaiföld	83,46	32	6	5	Grenada	0,05	89	1	2
Azerbajdzsán	78,20	14	7	6	Benin	12,00	82	2	2
Brunei	75,00	29	6	5	Kiribati	13,70	92	1	1

Megjegyzés: * Az internetpenetráció teljes lakossághoz viszonyított nagysága (%-ban); ** A demokráciaérték abszolút nagysága; *** A Politikai Jogok Indexe (PR), valamint a Polgári Szabadságjogok Indexe (CL).

Forrás: Internet World Stats, 2017; Freedom in the World, 2017

Amennyiben egyéb tényezőket – pl. az egy főre jutó GDP-t (GDP/capita), az ország területének nagyságát stb. – bevonunk a vizsgálatba, akkor azt tapasztaljuk, hogy az egy főre jutó GDP-nek – Kedzie elemzésének eredményével szemben – van hatása a demokráciára.⁵

A részletesebb szemügyrevétel során azt találjuk, hogy – mint azt a *2. táblázat* is mutatja – a magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező országoknak magas a demokráciaértékük is, miközben a legalacsonyabb GDP/fő mutatójú államok demokráciaértéke is viszonylag alacsony.

A közel-keleti olajkitermelő iszlám államok a GDP/fő mutató magyarázóerejét gyengítik, mivel ezen országok esetében magas az említett mutató értéke (15 000–59 000 US\$), miközben felettébb alacsony a demokráciaérték (10–37).

A további elemzések arra világítanak rá, hogy egy adott ország demokráciaértékére – közepesen erős – hatással van annak többségi vallása, valamint adott régióhoz, térséghez tartozása.⁶ A tüzetesebb vizsgálatok során azt tapasztalhatjuk, hogy – mint azt

a 3. táblázat is mutatja – a keresztény államok átlagosan magasabb, az iszlám országok pedig alacsonyabb demokráciaértékekkel rendelkeznek. (Természetesen az egyes többségi vallásokon belüli demokráciaértékek erőteljesen heterogén képet mutathatnak.)

2. táblázat: Az 5 legalacsonyabb és legmagasabb GDP/fő mutatójú ország

Ország	GDP/fő*	DV	PR	CL	Ország	GDP/fő*	DV	PR	CL
Burundi	286	19	7	6	Liechtenstein	141 165	91	2	1
Malawi	301	63	3	3	Luxemburg	102 831	98	1	1
Niger	363	49	4	4	Svájc	78 812	96	1	1
Mozambik	382	53	4	4	Norvégia	70 812	100	1	1
K-afrikai K.	382	10	7	7	Írország	61 606	96	1	1

Megjegyzés: * USA-dollárban számítva.

Forrás: World Bank, 2017; Freedom in the World, 2017

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a többségi vallás esetében óvatosan kell kezelni az eredményeket, mivel az egyszerű csoportosítás nem tartalmazza az adott vallás tényleges gyakorlásának mértékét és intenzitását.

Továbbá érdekességként megemlíthető, hogy olyan térségekben, ahol keverednek a többségi vallások, ott az egyes demokráciaértékek is heterogén képet mutatnak, azonban az adott országok – mint azt a 4. táblázat, valamint közvetve a 3. táblázat is mutatja – inkább a régiójukba tartozó egyéb államokhoz hasonlíthatnak, mint az egyéb régiókba tartozó, de azonos többségi vallásúakhoz.⁷

Mind Kedzie, mind pedig az általam elvégzett elemzések módszerével alapvető problémák vannak, ugyanis amíg a bemutatott eredmények egy adott időpillanatra vonatkoznak, addig a demokrácia kialakulása folyamatok eredménye, továbbá a demokrácia működése és működtetése maga is folyamat. Ennek okán vizsgáltam, hogy az internethasználat terjedése, a penetráció növekedése miként hat a demokráciaérték változására. Ennek okán úgy döntöttem, hogy – a 2007. június 30. és 2017. június 30. közötti – tízéves időintervallum penetrációnövekedéseinek ugyanezen időszak demokráciaérték-változásaira kifejtett hatását vizsgálom. A vizsgálat elvégzése arra az eredményre vezetett, hogy – 5%-os szignifikanciaszint mellett – nincs hatása az internethasználat terjedésének a demokráciára.⁸

Amennyiben azonban – a korábbiak ellenére – mégis kijelentjük, hogy az internethasználat meghatározza a demokrácia „milyenségét”, akkor azonnal adja magát a kérdés, hogy ez vajon mely folyamatokon keresztül, hogyan megy végbe. A kiindulópont a lakossági internethasználat, azaz az információs sztráda igénybevétele kialakítja és fenntartja a polgárság demokratikus irányultságát (egyrészt óhajtják a demokrácia intézményrendszerének meglétét, és annak működésében, működtetésében aktívan részt is kívánnak venni). Amennyiben ez megvalósul, akkor a polgárok nyomást gyakorolnak a vezetőkire, hogy azok hozzák létre a demokrácia intézmény-

3. táblázat: A 10 legdemokratikusabb, valamint legkevésbé demokratikus keresztény és iszlám ország

Ország*	Régió	DV	PR	CL	Ország**	Régió	DV	PR	CL
ÁTLAG***		71,01	2,69	2,60	ÁTLAG****		33,24	5,22	5,06
Norvégia	Európa	100	1	1	Tunézia	Afrika	76	2	2
Svédország	EU	100	1	1	Szenegál	Afrika	74	2	2
Finnország	EU	100	1	1	Indonézia	Ázsia	65	2	3
Hollandia	EU	99	1	1	Burkina Faso	Afrika	65	3	3
Kanada	É-Amerika	99	1	1	Sierra Leone	Afrika	64	3	3
Luxemburg	EU	98	1	1	Tanzánia	Afrika	64	3	3
Ausztrália	Ausz. és Óc.	98	1	1	Comore-szk.	Afrika	60	4	3
Új-Zéland	Ausz. és Óc.	98	1	1	Elefántcsontp.	Afrika	58	4	3
Uruguay	D-Amerika	98	1	1	Szingapúr	Ázsia	54	4	4
Izland	Európa	97	1	1	Nigéria	Afrika	53	5	3
Venezuela	D-Amerika	20	7	5	Líbia	Afrika	13	7	6
Oroszország	Európa	20	7	6	Bahrein	Közel-Kelet	12	7	6
Belarusz	Európa	20	7	6	Tádzsikisztán	Ázsia	11	7	6
Kongói DK	Afrika	19	7	6	Szaúd-Arábia	Közel-Kelet	10	7	7
Burundi	Afrika	19	7	6	Szudán	Afrika	6	7	7
Szvázföld	Afrika	18	7	5	Szómália	Afrika	5	7	7
Kuba	Karib-térség	15	7	6	Dél-Szudán	Afrika	4	7	7
Etiópia	Afrika	12	7	6	Türkmenisztán	Ázsia	3	7	7
E. Guinea	Afrika	8	7	7	Üzbegisztán	Ázsia	3	7	7
Eritrea	Afrika	3	7	7	Szíria	Közel-Kelet	1	7	7

Megjegyzés: * keresztény államok; ** iszlám államok; *** N=124; **** N=51

Forrás: Internet World Stats, 2017; Freedom in the World, 2017

4. táblázat: Az afrikai régióba tartozó 8 leginkább demokratikus állam többségi vallása

Ország	Vallás	DV	PR	CL	Ország	Vallás	DV	PR	CL
Cape Verde	keresztény	90	1	1	Sao Tomé	keresztény	81	2	2
Mauritius	hindu	89	1	2	D-afrikai K.	keresztény	78	2	2
Ghána	keresztény	83	1	2	Tunézia	iszlám	78	1	3
Benin	természeti	82	2	2	Szenegál	iszlám	78	2	2

Forrás: Internet World Stats, 2017; Freedom in the World, 2017

rendszerét (azokon a területeken, ahol odáig az intézményrendszer nem létezett), valamint érdemben működtessék is azt. Tehát presszionálják a vezetőket, hogy azok teremtsék meg a lakosság számára a jogokkal való élés feltételeit (ami után a polgárok pedig élni is fognak a jogaikkal). Ez a folyamat azonban azonnal néhány felettébb izgalmas kérdést vet fel.

A demokratizálás „anyagi” korlátai

Hiába vannak meg a demokrácia működését biztosító intézmények, a választók aktív részvétele nélkül nem beszélhetünk demokráciáról. Legalábbis működőképesről nem.

Ezt az internet és a demokrácia összefüggésében lefordíthatjuk úgy is, hogy amennyiben az internet maga képes lenne is demokratizálni, de a polgárok nem élnek az internet adta lehetőségekkel (sőt nem is használják az internetet), akkor az internet nem demokratizál (vagy legalábbis nem járul hozzá a demokrácia kialakulásához, illetve működéséhez).

Ennek tükrében kijelenthető, hogy az információs sztráda demokratizáló ereje korlátos, mivel az internetelérés maga is az. A korlátosság mögött több ok is meghúzódik. Az egyik alapvető ok az internethasználatra alkalmas eszközök (pl. PC-k, notebookok, okostelefonok stb.) elterjedtsége. Léteznek olyan társadalmi csoportok (némely társadalom esetén túlsúlyban is akár), amelyek képtelenek megfizetni ezeket az eszközöket. Továbbá az internethez való hozzáférés szintén kérdéses, miközben gondot okozhat az említett eszközök, illetve az internet használatát biztosító ismeretek hiánya (Salgado, 2014:29; Wijesiriwardena, 2017).

A demokratizálás pszichikai korlátai

Az internet demokratizáló erejét nem csupán az „anyagi” korlátok szűkítik be, hanem az információs sztráda egyes egyénekre gyakorolt pszichikai hatásai is. Nem szabad elfelejteni, hogy az online életünkbe az offline-ból lépünk be, így visszük oda magunkkal emberi mivoltunkból adódó jellemzőinket, kulturális hátterünket, meglévő, aktuális értékrendünket. Ezeknek megfelelően bizonyos társasághoz, csoporthoz tartozni vágyásunkat is. Amennyiben bizonyos csoportba szeretnénk tartozni, akkor a csoport szociális nyomásának hatására olyan véleményeket is támogatni fogunk, amelyek számunkra akár alapvetően irracionálisak lehetnek (Asch, 1955). A konformitásnak vannak különböző fajtái: a behódolás, alkalmazkodás;⁹ az identifikáció¹⁰ (azonosulás); valamint az internalizáció¹¹ (Hofmeister-Tóth, 2003:98). A csoportnormákhoz való igazodás, az azonosulás az internetes fórumokon is megfigyelhető. Ezeket a fórumokat az aktuális normák, valamint a normák betartása, meg nem szegése tartja működésben. Egy adott fórumon belül a normasértő magatartások „elszaporodása”, „elhárapódzása” a fórum összeomlásához, atomjaira hullásához és megszűnéséhez vezet el.

Amennyiben egy adott internetes csoport tagjai kívánunk lenni, úgy a csoportba belépve azonosulunk a fennálló normákkal, először elfogadjuk, majd pedig magunkévá tesszük azokat (Wallace, 2002:107). A csoportnormákhoz való igazodás, azok-

kal való azonosulás azonban a csoportpolarizációt erősíti, így éppen a demokrácia ellen hat.

A csoport polarizálódásának hátterében az húzódik meg, hogy egyrészt az emberek a kisebb ellenállás felé fordulnak, így a nézetükkel (nagyon) ellentétes véleménnyel bíró fórumokat, csoportokat kerülik (Sunstein, 2001; Boxell et al., 2017). Az internet nem csupán a „megszólaló”, hanem a „hallgató” szabadságát is biztosítja. Szemtől szemben, tehát fizikai értelemben vett kontaktus esetén az ellentétes véleménnyel rendelkezők kevésbé kerülhetik el a vitát, mint az internetes forma esetében. Ezen utóbbinál egy klikkel elintézhethetjük a kényelmetlennek ígérkező, esetleg kényelmetlenné váló beszélgetést. A 2004-es amerikai elnökválasztás után jelentős számú demokrata tette fel a kérdést, hogyan lehetséges, hogy egy olyan jelöltet választott meg Amerika, akire egyetlen barátjuk sem szavazott, továbbá akit az általuk olvasott lapok is csak kritikával illettek (Leonard, 2004). A demokrata érzületűek szinte kizárólag hasonszórú demokratákkal érintkeztek, valamint csupán liberális internetes magazinokat olvastak. Akárhova is fordultak, mindenhol csak saját nézeteik megerősítésével találkoztak. Nem működött jól az internetes nyilvánosság, mivel kevés volt az olyan fórum, ahol a különböző vélemények és nézetek érdemi vitában ütközhetek volna (Pogonyi, 2006).

Másrészt azon személyek, akik a csoport tagjai kívánnak maradni, azonban bármilyen ellenvéleménnyel rendelkeznek, avagy olyan információk birtokában vannak, amelyek a fennálló „közös” vélemény igazságát cáfolnák, a csoport többi tagjával nem osztják meg azokat (Wallace, 2002:109). Ezeknek okán az érdemi viták, valamint a mérsékelt hangok eltűnnek (Shirky, 1995), és a szélsőséges „hangok” egyre gyakoribbak lesznek.

Azon társadalmakban, ahol nagyobb tere van az individualizmusnak, és az egyén könnyebben helyezkedhet szembe a csoportnormákkal, ott a polarizáció csökken (Spears et al., 1990), tehát azokban a kultúrákban, amelyek a kollektívizmus fensőbbségét hirdetik (például az iszlám, valamint a kínai univerzizmus esetében), az internet a polarizáció növekedéséhez vezethet el.

Ugyanakkor a párbeszéd nem csupán az egyes táborok között csökkenhet, hanem redukálódhat az egyes oldalakon belül is. Ennek oka a (politikai) trollok és azok kommunikációs térhódítása. A (politikai) troll olyan személy, aki az online beszélgetések (pl. bloghozzászólások) azon résztvevője, akinek a valódi célja a beszélgetés, az érdemi vita és a közösség bomlasztása és/vagy konfliktus kiprovokálása.

A politikai trolloknak alapvetően három csoportját lehet megkülönböztetni: kommenthuszár, aki nem igazi troll, csupán az egyéni frusztrációját, illetve az agresszióját vezeti le a hozzászólásokban; a bérkommentelő, aki szintén nem igazi troll, őt ugyanis a politika vezérli (és fizetést kap a tevékenységéért); valamint az igazi troll (Nagy, 2017).

Ugyanakkor a nyugati demokráciák számára intő jel lehet, hogy a kommunikációt túlterhelő és közösségeket szétbomlasztó trollkodás térhódítása éppen a politikai korrektség következménye, ugyanis annak ellenpontjaként, azzal vitába szállva „szökkent szárba” (Stein, 2016; Benko, 2017).

Amennyiben a trollkodás romboló hatását a trollkodás közvetlen adataival jellemezzük, akkor kijelenthető, hogy a nyugati demokráciák súlyos problémával állnak

szemben, ugyanis egy 2017-es, Egyesült Államokat tekintve reprezentatív kutatás eredményei szerint a nyilvános online kommunikáció (pl. kommentelés) résztvevőinek 6%-a vallotta magát trollnak. Továbbá az összes résztvevő 41%-a vált zaklatás áldozatává, akiknek 32%-a a zaklatás hatására be is fejezte az adott csatornán a kommunikációt. A kutatás szerint 14% azok aránya, akiket kifejezetten politikai nézeteik miatt zaklattak, miközben a politikai oldalak egyike sem vádolhatja a másikat a kialakult helyzetért, ugyanis a politikai nézeteik miatt zaklatott személyek aránya megegyezik minden egyes politikai oldal szimpatizánsai között (Duggan, 2017).

Ugyanakkor a pszichikai korlátok esetében (is) indokolt a feltételes mód, mivel egyes kutatások arra az eredményre vezettek, hogy az internet nem feltétlenül vezet el az ellentétes véleménnyel rendelkezők párbeszédének megszűnéséhez, valamint a nézetek radikalizálódásához.

A demokrácia szempontjából azonban aggasztó jelenség lehet – a polarizáción és a trollkodáson túl – az is, ha a választók egyre kevésbé vagy egyáltalán nem kívánnak élni demokratikus jogaikkal. Az „internetoptimisták” szerint erre is megoldást kínál a net, mivel elősegíti a megfelelő információkkal való ellátottságot, valamint a – politikai értelemben – releváns aktivitások, tevékenységek megvalósítását. A nethasználat szempontjából legaktívabb korcsoport – a legfeljebb 25 évesek csoportja – esetében azonban a hagyományos politikai szerepvállalás (pl. választáson való részvétel, közreműködés a politikai szervezetek munkájában stb.) folyamatos csökkenést mutat. Példaként említhető, hogy 1999 és 2013 között – 27 európai államot érintő kutatás eredményei szerint – 70%-ról 56%-ra csökkent a parlamenti választásokon részt vevő, legfeljebb 25 éves, választásra jogosult személyek aránya (Fieldhouse–Tranmer–Russell, 2007; Flash Eurobarometer 375, 2013). Ez az arány 2016-ra tovább csökkent (Sloam, 2016). Továbbá eme csoport választásokkal és választási lehetőségekkel kapcsolatos politikai ismeretei nem haladták meg az egyéb csoportokét, így kijelenthető, hogy az internet használata nem eredményez nagyobb politikai tudást (Dimitrova et al., 2011, Richey–Zhu, 2015). Ugyanakkor megállapítható, hogy a hagyományos politikai szerepvállalás ilyen mértékű csökkenése mögött nem az internet terjedése, hanem a politikusokkal, politikai szervezettekkel szembeni elégedetlenség és elutasítás húzódik meg (Kézdi, 2016).

A részvételi demokráciák számára nagy kihívást jelent, hogy amíg az említett korcsoport a hagyományos politikai szerepvállalást tekintve egyre inaktívabb, addig nagyon is erőteljes – és folyamatosan erősödő – politikai aktivitást mutat. Csupán eme aktivitás a hagyományostól eltérő tevékenységek megvalósítását jelenti (pl. politikai tartalmak: hírek, képek, videók stb. online közzététele, megosztása, politikai témákhoz történő online hozzászólás, azok megvitatása stb.). Továbbá ezen politikai tevékenységek terepét főként a social media site-ok és a politikai témájú blogok jelentik (Calenda–Meijer, 2009; Cohen–Kahne, 2012; OSCE, 2015; Ember, 2017). Továbbá az arab tavasz és néhány nyugat-európai esemény arra világít rá, hogy ez az új típusú politikai aktivitás nem csupán virtuális, hanem kifejezetten fizikai is lehet (az arab tavasz esetében ez az addig fennálló struktúrák szétzúzásához is hozzájárult).

A részvételi demokráciák számára nagy kihívást jelent ez az új típusú politikai szerepvállalás, ugyanis a fiatalok aktívak ugyan, de elutasítják a jelenlegi politikai szerep-

lőket. Ezért kifejezetten fontos kérdés, hogy kik lesznek azok, akik képesek lesznek érdemben megszólítani őket.

A szabadság árnyoldalai, avagy szélsőségek a neten

Az internet jelentette szabadságot olyan szervezetek és szerveződések is ki tudják használni, amelyek éppen antidemokratikus elveket vallanak. Az Egyesült Államokban például 1998-ban kétezer fasiszta ideológiájú weboldal működött (Lassányi, 1999), ezek száma folyamatosan emelkedik. Németország 2001-ben letiltotta a neonáci tartalmú oldalak elérését, azonban – élve az internet adta lehetőségekkel – ezeket az oldalakat átköltöztették az Egyesült Államokban található szerverekre, így a német szabályozás alól kikerültek (Gyurkity, 2004). Ezek a – szélsőjobb – szervezetek az interneten keresztül toborozzák tagjaikat, valamint szervezik „életüket”. A lehetőség erre hazánkban is adott, mivel a social media site-ok felettébb könnyen használhatók csoportos cselekmények megszervezésére, ugyanis a rendészeti szervek tiszteletben kívánják tartani a tagok magánszféráját, így nem ellenőrzik az üzeneteket.

Természetesen a demokráciára nem csupán a szélsőjobb (és szélsőbal) ideológiák internetes terjedése jelent veszélyt, hanem a terrorizmus is. A globális hozzáférés a terrorizmus nemzetközivé szélesedését hozta magával. 1997-ben még csupán 12 terrorista weboldalt tartottak nyilván, 2005-ben már 5000 és 10 000 közé tették ezen oldalak számát (Coll–Glasser, 2005), miközben 2016-ban már hetente (!) kapcsoltak le a hatóságok 1000, ISIS-hez köthető weboldalt és közösségi médiabeli felhasználói fiókot (Robson, 2016).

További probléma, hogy az internet nemcsak globális kommunikációs csatornát biztosít, valamint nem csupán a fizikai kontaktust teszi nélkülözhetővé a terroristák és terrorista csoportok között, de a kereskedelmi forgalomban beszerezhető anyagokból és eszközökből összeállítható robbanószerek és -szerkezetek elkészítésére vonatkozó kézikönyveivel lényegében kiiktathatóvá teszi a hagyományos illegális fegyver- és robbanószer-kereskedelmet is (Tálas, 2005; Kohlmann, 2006; Bentley et al., 2017).

Ugyanakkor az internet nem csupán kommunikációs megoldást biztosít a terroristák számára, hanem konkrétan magát az eszközt is. Eme utóbbi esetben beszélhetünk kiberterrorizmusról. A fejlett államok gazdasági, szociális, egészségügyi és demokratikus intézményi rendszerének működéséhez ma már elengedhetetlen az online platformok használata. Könnyen belátható, hogy eme platformok működésének ellehetetlenítése milyen csapást jelentene az adott demokráciáknak. (Ma már közhelyszámba megy, hogy nagyobb kárt tud okozni egy online támadás, mint egy fizikailag elkövetett terrorcselekmény.) Ugyanakkor napjainkban (még) képesek a biztonsági rendszerek megelőzni, illetve minimális szinten tartani a sikeres kiberterrorista támadásokat (Oriti, 2017; Palmer, 2017).

Eddig azon „szerencsés” helyzettel foglalkoztam, hogy ha a lakosság óhajta a demokráciát, akkor demokrácia is lesz. Mint a korábbiakból kitűnt, az információs sztráda használata még nem garantálja azt, hogy a felhasználó akarja is a demokráciát (a demokrácia intézményrendszerét és/vagy a működésében, működtetésében való

aktív részvételt). Felmerül azonban a kérdés, hogy mi a helyzet akkor, ha a demokrácia vezetői ellenállásba ütközik.

„INTERNETALAPÚ” DEMOKRÁCIA AZ ISZLÁM ORSZÁGOKBAN?

Az iszlám országok internethasználata

Egyes kutatók arra hívják fel a figyelmet, hogy jelenleg az iszlám országokban terjed legnagyobb mértékben a lakossági internethasználat. Az összes – mintában szereplő – felhasználó és lakos figyelembevételével azt mondhatjuk, hogy 2000. december 31. és 2017. június 30. között átlagosan 58,7-szeresére nőtt az információs sztráda nyújtotta lehetőségekkel élők aránya, aminek következtében – ahogyan azt a 5. táblázat is mutatja – alig vagy egyáltalán nem maradnak el a penetráció esetében a világ élmezőnyétől.

5. táblázat: A 10 legnagyobb internetpenetrációval rendelkező iszlám és egyéb többségi vallású állam

Ország*	IP**	Ország****	IP**
Bahrein	98,00	Izland	100,00
Katar	94,29	Norvégia	99,65
Emirátusok	90,61	Liechtenstein	98,08
Szingapúr	81,24	Andorra	97,93
Jordánia	79,98	Luxemburg	97,49
Comore-szigetek	79,40	Dánia	96,90
Malajzia	78,79	Monaco	95,21
Kuvait	78,40	Hollandia	94,78
Azerbajdzsán	78,20	UK	94,74
Kazahsztán	76,80	Japán	93,98

Megjegyzés: * Iszlám országok; ** internetpenetráció mértéke 2017. június 30-án (%-ban); *** internetpenetráció növekedése 2000. december 31. és 2017. június 30. között (%-ban); **** nem iszlám országok
Forrás: Internet World Stats, 2017

Természetesen ez a szédületes növekedés nem hagyta érintetlenül az addig fennálló politikai struktúrákat (sem). A 21. század első évtizede robbanásszerű változásokat hozott az internethasználat területén a MENA (Közel-Kelet és Észak-Afrika) régióban, és ezek a változások jelentősen hozzájárultak a régió lángra lobbanásában, ami az „arab tavasz” néven vonult be a történelembe. Amíg az évtized legelején a nethasználók főként értelmiségiek (üzletemberek, felsőfokú oktatási intézmények tanárai és hallgatói) voltak, akik leggyakrabban a munkahelyükön, a felsőoktatási intézményekben, valamint a netkávézókban neteztek (Teitelbaum, 2002), addig az évtized végére

– a robbanásszerű felhasználószám-növekedés okán – minden társadalmi csoportban megjelent a nethasználat, ami a közösségi terekről áttevődött a felhasználók otthonába (Sajbl, 2012). Ez önmagában hatalmas változást mutat, azonban a politikai struktúrák szétzúzásához sokkal inkább a felhasználás módjának változása vezetett el. Ugyanis amíg az évtized második harmadáig a személyes (vagy személyesnek hitt) nethasználat során leginkább chateltek a felhasználók (többnyire ellentétes neműekkel, ennek megfelelően sokkal inkább a szexualitás volt a téma, mintsem a vallás vagy a politika) (Wheeler, 2006), addig az évtized végére – akárcsak a nyugati demokráciákban – a social media site-okon (és abban is főként a Facebookon) megvalósított aktivitások váltak jellemzővé (DSG, 2011). Eme aktivitások között pedig számottevő szerepet játszottak a politikai hírek megosztása és megvitatása (az addig fennálló politikai rendszerek ellenőrzési tevékenységének köszönhetően más csatornákon ez nem is nagyon valósulhatott volna meg) (Ghannam, 2011:12–13).

A hírek „terjesztésének” hatására a nethasználók határozott, és ami ennél is fontosabb, saját véleménnyel viseltettek a szűkebb (és a tágabb) környezetüket érintő kérdésekben. Végeredményben pedig kijelenthető, hogy az internethasználók körében is kialakult a szabadság és a (szabad) választás iránti vágy.

Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor megvalósult az, ami az internet demokratizáló folyamatának első lépése, azaz az információs sztráda megteremti a felhasználókban a demokrácia intézményrendszere, valamint a demokrácia működésében és működtetésében való aktív részvétel iránti vágyat.

Ezzel azonban felmerül két további kérdés: egyrészt, hogy a fentiekből ténylegesen következik-e, hogy a társadalom akarja a demokráciát, és működésében, működtetésében aktívan részt is kíván venni, másrészt az igenlő válasz esetén a „közös társadalmi” óhaj és akarat elegendő lesz a demokrácia kialakulásához és sikeres működéséhez. Hiszen nem sokat ér az egyes személyek óhaja, ha a környezet maga antidemokratikus. Avagy úgy is megfogalmazható, hogy nem sokat ér a demokrácia iránti vágy és az ellenőrizetlen online kommunikáció, ha az offline élet minden egyéb pillanatában ellenőrzik az egyént.

„Internetalapú” iszlám demokrácia (vezetői) korlátai

Az arab tavasz rávilágított, hogy az iszlám országok lakossága szabad(abb) világban kíván élni, azonban ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy ez a szabad(abb) élet a demokráciát jelenti. Arról nem is beszélve, hogy az iszlám országok jelenlegi vezetői bebizonyították, hogy jóval kevésbé támogatják a működőképes demokráciát, mint ahogyan azt a (nyugati) világgal próbálták/próbálják elhitetni.

A MENA-országokat jellemző demokráciamutatók stagnáló értékeinek – és romló megítélésének – hátterében éppen az internethasználat terjedése húzódik meg, ugyanis az információs sztráda növekvő lakossági igénybevétele okán az iszlám országok vezetői egyre kiterjedtebben kívánják ellenőrizni a netet és a neten megvalósított kommunikációt. Úgy is lehet fogalmazni, hogy a jelenlegi vezetők tanultak az arab tavaszhoz vezető – online – folyamatokból. Ennek okán kijelenthető, hogy a szabadság

íránti vágy nem vezetett el a szabadsághoz, ugyanis már egy, a regnáló rezsimnek nem tetsző tweet miatt is börtönbe lehet kerülni (Farid, 2015; Moussa, 2016).

Kijelenthető tehát, hogy az iszlám országok vezetői olyan magatartást tanúsítanak, amelyek a saját hatalmuk megszilárdítását és fenntartását célozzák, így a demokrácia kialakulása (vagy legalábbis térhódítása) ellen hatnak. Az „internetalapú” iszlám demokrácia korlátainak figyelembevétele után kimondhatjuk, hogy rövid (ebb) időtávon belül az információs sztrádának marginális a demokratizáló ereje.

ÖSSZEGRÉS

Kijelenthető, hogy az internet sem demokráciabarát, sem pedig demokráciaellenes. Az információs sztráda ugyanis csupán egy eszköz, egy lehetőség. Nagy lehetőség ugyan, de akkor is csak lehetőség. Nem több. Lehetőség a „megszólás” egy újabb, akár nagyobb elérést biztosító módjára, de azt egyáltalán nem garantálja, hogy ezt az újabb módot, újabb csatornát használni is fogják. Egymásról érdemben tudomást nem vevő csoportokra, vagy éppenséggel egy atomjaira bomlott társadalomból a nethasználat terjedésével sem lesz egykettőre „internetalapú” demokrácia.

Emellett az internet lehetőség az antidemokratikus tevékenységek megtervezésére, megszervezésére és végrehajtására. Emellett lehetőség az érdemi viták kerülésére. Olyan polgári társadalomban azonban, amelyben léteznek „közös” ügyek, és ezeket az ügyeket nyilvánosan vitatják meg, továbbá az állampolgárok részt is kívánnak venni a közügyekben, valamint a demokrácia intézményrendszerének működésében, működtetésében, a nethasználat terjedésével sem szűnik meg a demokrácia. Továbbá a jelenlegi „érintetlen igazságok” szabad és széles körű vitathatóságához és vitájához sem vezet el a lakossági internethasználat terjedése. Legalábbis rövid időtávon.

Hosszabb időtávon azonban egészen más lehet a helyzet. Az internethasználat „fellazíthatja” az uralkodó gondolkodásmódot, és elvezethet a jelenleg még fennálló, „érintetlen” igazságok széles körű és szabad kritikájához. Európának is megvoltak a saját, „érintetlen” igazságai, amelyeket azóta már szabadon, széleskörűen lehet kritizálni, sőt helyettük más dolgokat elfogadni igaznak. Természetesen ez a folyamat Európában sem egyik napról a másikra ment végbe.

Tehát, amíg napjaink „érintetlen” igazságait szabadon lehet kritizálni, addig sok víz lefolyik még a Dunán, akarom mondani, az Eufráteszen.

JEGYZETEK

¹ A demokráciaérték maximálisan 100 pont, amelyből 40 pont a politikai jogok, 60 pedig a polgári szabadságjogok részértékeinek az összege. A politikai jogokat 9 szempont (pl. szabad és fair választás, decentralizált politikai hatalom, mindenféle autoritástól mentes polgárság stb.), a polgári szabadságjogokat pedig 13 szempont (pl. szabad és független média, gyülekezési szabadság, nyitott közbeszéd, szabad magánvélemény stb.) alapján értékelik. A demokráciaérték nagysága egyenes arányban áll a demokrácia pozitív megítélésével. A politikai jogok és a polgári szabadságjogok értékének abszolút nagyságából képeznek hétfokú skálán mért indexeket (Polgári Szabadságjogok Indexét, valamint a Politikai Jogok Indexét, ahol 1: teljesen szabad, teljesen demokratikus; 7: egyáltalán nem szabad, egyáltalán nem demokratikus) (Ryan, 1993).

- ² Demokráciaérték (DÉ) függő, valamint interkonnektivitás (IK), GDP, lakosságszám (LSZ) független változók esetén 5%-os szign. szinten ($X^2=0,536$) a modell: $DÉ = 36,1 + 5,57IK - 3,48LSZ$ ($N=237$) (GDP nem szign.).
- ³ Kedzietől eltérően az egyes országokra vonatkozó interkonnektivitást – mivel azt csupán az internet használatán keresztül mérem – nem az országok egymáshoz viszonyított penetrációs rangszámával, hanem az adott ország penetrációs arányszámának nagyságával jellemzem.
- ⁴ A vizsgálatba bevont Freedom in the World 2017 és World Audit Democracy Profile 2007 a már említett – The Comparative Survey of Freedom – kutatásával azonos módszerrel számítja a demokráciaértéket (DV), valamint a Politikai Jogok Indexét (PR) és a Polgári Szabadságjogok Indexét (CL).
- ⁵ $R^2=0,175$ (közepesen erős magyarázó erő), a regressziós modell: $DÉ = 52,06 + 0,001GDP/capita$ ($N=194$) (a többi változó hatása – 5%-os szignifikanciaszint mellett – nem szignifikáns).
- ⁶ A többségi vallást egy adott ország területén élők vallási megoszlása határozza meg (lehet keresztény, iszlám, buddhista, hindu, esetleg természeti). A jellemző térség, régió az, amelyikbe tartozik az adott ország (lehet Afrika, Észak-Amerika, Karib-térség, Mexikó és Közép-Amerika, Dél-Amerika, Ausztrália és Óceánia, Közel-Kelet, Ázsia a Közel-Kelet nélkül, Európai Unió, valamint Európa az Európai Unió nélkül). $\eta^2=0,307$ a vallás ($N=193$), $\eta^2=0,459$ a jellemző térség, régió ($N=197$) esetében. Az adott állam többségi vallása és jellemző térséghez tartozása nagyon szoros kapcsolatot mutat ($X^2=164$, szignifikancia: 0,000).
- ⁷ Emiatt – is – erősebb az adott régió hatása, mint a többségi vallásé.
- ⁸ A demokráciaérték változásának abszolút nagyságán túl a változás irányára sincs – 5%-os szignifikanciaszint mellett – hatással az internethasználat terjedése.
- ⁹ A kívánt magatartásminta a külső kényszer hatására jön létre, és csupán a külső kényszer meglétéig áll fenn.
- ¹⁰ Az adott egyén értékrendje nem egyezik a fennálló (külső) értékrenddel, de azt belső indíttatás hatására folyamatosan magáévá teszi.
- ¹¹ Az adott egyén értékrendje teljesen megegyezik a fennálló (külső) értékrenddel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Acemoglu, Daron (2014): *Does Democracy Boost Economic Growth?* World Economic Forum, May 20, www.weforum.org/agenda/2014/05/democracy-boost-economic-growth/.
- Asch, Solomon E. (1955): Opinions and Social Pressure. *Scientific American*, Vol. 193, No. 5, 31–35, <https://doi.org/10.1038/scientificamerican1155-31>.
- Benko, Ralph (2017): Trigger Warning, How the Trolls Occupied Politics and What to Do About It. *Forbes*, June 30, www.forbes.com/sites/ralphbenko/2017/06/30/trigger-warning-how-the-trolls-occupied-politics-and-what-to-do-about-it/#53b6ac29bdfa.
- Ben-Meir, Alon (2016): Is Islam Compatible With Democracy? *Huffington Post*, January 24.
- Bentley, Paul – Keough, Glen – Greenhill, Sam (2017): Jihadi Terror Manuals on How to Use a Car As a 'Tool of War' for Mass Murder Can Be Found in Just Two Minutes on Google and Twitter. *Daily Mail*, March 23.
- Boxell, Levi – Gentzkow, Matthew – Shapiro, Jesse M. (2017): Is the Internet Causing Political Polarization? *NBER Working Paper*, No. 23258, <https://doi.org/10.3386/w23258>.
- Buruma, Ian (2004): An Islamic Democracy for Iraq? *The New York Times*, December 6, www.nytimes.com/2004/12/05/magazine/an-islamic-democracy-for-iraq.html.
- Calenda, Davide – Meijer, Albert (2009): Young People, the Internet and Political Participation. *Information, Communication and Society*, Vol. 12, No 6, <https://doi.org/10.1080/13691180802158508>.
- Chen, Jie – Dickson, Bruce J. (2010): *Allies of the State. China's Private Entrepreneurs and Democratic Change*. Harvard University Press, Massachusetts.
- Clift, Steven (2000): An Internet of Democracy. *Communications of the ACM*, Vol. 43, No. 11, <https://doi.org/10.1145/353360.353376>.
- Cohen, Cathy – Kahne, Joseph (2012): Social Media Powers Youth Participation in Politics. *ScienceDaily*, June 26.

- Coll, Steve – Glasser, Susan B. (2005): Terrorists Turn to the Web as Base of Operation. *Washington Post*, August 7, www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/08/05/AR2005080501138.html.
- Dahl, Robert A. (1996): *A pluralista demokrácia dilemmái*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dimitrova, Daniela V. – Shehata, Adam – Strömbäck, Jesper (2011): The Effects of Digital Media on Political Knowledge and Participation in Election Campaigns. *Communication Research*, Vol. 41, No. 1, <https://doi.org/10.1177/0093650211426004>.
- DSG (2011): Facebook Usage: Factors and Analysis. *Arab Social Media Report*, Vol. 1, No. 1, www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%201.pdf.
- Duggan, Maeve (2017): *Online Harassment 2017*. Pew Research Center, 11 July, www.pewinternet.org/2017/07/11/online-harassment-2017/.
- Ember Zoltán (2017): Egyre menőbb a demokrácia a fiatalok körében. *24.hu*, március 3., <http://24.hu/fn/gazdasag/2017/03/03/egyre-menobb-a-demokracia-a-fiatalok-koreben/>.
- Eperjesi Ildikó (2004): Az iszlám és a Nyugat. *Hetek*, február 6.
- Farid, Farid Y. (2015): There are Now 160 Million Internet Users in the Arab World but the Wrong Tweet Could Still Land You in Jail. *Quartz*, May 11, <https://qz.com/402902/there-are-now-160-million-internet-users-in-the-arab-world-but-the-wrong-tweet-could-still-land-you-in-jail-in-many-countries/>.
- Fieldhouse, Edward – Tranmer, Mark – Russell, Andrew (2007): Something About Young People or Something About Elections? Electoral Participation of Young People in Europe: Evidence From a Multilevel Analysis of the European Social Survey. *European Journal of Political Research*, Vol. 46, No. 6, <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2007.00713.x>.
- Flash Eurobarometer 375 (2013): *European Youth: Participation in Democratic Life*. TNS Political & Social, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_375_en.pdf.
- Ghannam, Jeffrey (2011): *Social Media in the Arab World: Leading up to the Uprisings of 2011*. Center for International Media Assistance, Washington, D.C.
- Gilder, George (1992): *Life After Television*. W. W. Norton, New York.
- Grönlund, Kimmo (2007): Knowing and Not Knowing. The Internet and Political Information. *Scandinavian Political Studies*, Vol. 30, No. 3, 397–418, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2007.00186.x>.
- Gyurkity Péter (2004): Németország: újabb nem a náci weboldalakra. *Sg.hu*, december 27., www.sg.hu/cikkek/34970/nemetorszag_ujabb_nem_a_naci_weboldalakra.
- Hofmeister-Tóth Ágnes (2003): *Fogyasztói magatartás*. Aula Kiadó, Budapest.
- Horrigan, John – Lee, Rainie – Fox, Susannah (2001): *Online Communities: Networks That Nurture Long-Distance Relationships and Local Ties*. Pew Internet & American Life Project.
- Jacques, Martin (2004): Democracy Isn't Working. *The Guardian*, June 22, www.theguardian.com/politics/2004/jun/22/usa.world.
- Kedzie, Christopher R. (1997): *Communication and Democracy: Coincident Revolutions and the Emergent Dictators*. RAND RGS Dissertation.
- Kézdi Beáta (2016): Miért undorodnak a magyar fiatalok a politikától? – tények és kérdések. *Kötöszo*, április 4., https://kotoszo.blog.hu/2016/04/04/miert_undorodnak_a_magyar_fiatalok_a_politikatol_erdekes_valaszok_es_tenyek.
- Kohlmann, Evan F. (2006): The Real Online Terrorist Threat. *Foreign Affairs*, September/October, www.foreignaffairs.com/articles/2006-09-01/real-online-terrorist-threat.
- Lassányi Tamás (1999): *A véleménynyilvánítás szabadsága az Interneten*. mek.oszk.hu/01400/01407/01407.htm.
- Leonard, Andrew (2004): Trapped in the Echo Chamber. *Salon*, November 3, www.salon.com/2004/11/03/echo_chamber_2/.
- Lipset, Seymour Martin – Seong, Kyoung-Ryung – Torres, John Charles (1993): A Comparative Analysis of the Social Requisites of Democracy. *International Social Science Journal*, Vol. 45, No. 2.
- Menyhárt Zsolt (2017): Az európai normatív hatalom exportjának kísérlete és kudarcának tényezői az arab tavasz tükrében. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 5. évf., 9. sz., 1–13.
- Moussa, Mohamed Ben (2016): Evolution Not Revolution: A Longitudinal Study of the Role of the Internet in Morocco's "Third Way". *Journal of Middle East Media*, Vol. 12, Spring.

- Nagy Niki (2017): Igenis etessük a trollokat! *24.hu*, október 8., <http://24.hu/tudomany/2017/10/08/igenis-etessuk-a-trollokat/>.
- Olson, Mancur (1993): Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, Vol. 87, No. 3, 567–576, <https://doi.org/10.2307/2938736>.
- Oriti, Thomas (2017): Cyberterrorists Targeting Healthcare Systems, Critical Infrastructure. *The World Today*, October 23, www.abc.net.au/news/2017-10-23/forget-explosives-terrorists-are-coming-after-cyber-systems/9076786.
- OSCE (2015): Youth Political Participation Must Prevail. *Organization for Security and Co-operation in Europe*, July 24, www.osce.org/serbia/174441.
- Palmer, Angela-Gabrielle (2017): How Vulnerable Are We? The Threat of Cyber-Terrorism. *The Governance Post*, April 7, www.hertie-school.org/the-governance-post/2017/04/vulnerable-threat-cyber-terrorism/.
- Peremiczky Szilvia (2004): Iszlám – A háború és a remény. *Hetek*, 8. évf., 7. sz.
- Pogonyi Szabolcs (2006): Digitális demokrácia vagy kiberbalkán? *Világosság*, 47. évf., 1. sz., 5–12.
- Richey, Sean – Zhu, Junyan (2015): Internet Access Does Not Improve Political Interest, Efficacy, and Knowledge for Late Adopters. *Political Communication*, Vol. 32, No. 3, 396–413, <https://doi.org/10.1080/10584609.2014.944324>.
- Robson, Steve (2016): Anti-Terror Police Shutting Down 1,000 ISIS Websites and Social Media Accounts Every Week. *Mirror*, March 5, www.mirror.co.uk/news/uk-news/anti-terror-police-shutting-down-7503775.
- Rowen, Henry S. (1995): The Tide Underneath the „Third Wave”. *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 1, 52–64, <https://doi.org/10.1353/jod.1995.0018>.
- Ryan, Joseph E. (1993): The Comparative Survey of Freedom, 1992-1993. Survey Methodology. In: McColm, R. Bruce (ed.): *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1992-1993*. Freedom House, New York.
- Sajbl, Clarissa (2012): The Arabic Web: Numbers and Facts. *State of Digital*, May 14, www.stateofdigital.com/the-arabic-web/.
- Salgado, Susana (2014): *The Internet and Democracy Building in Lusophone African Countries*. Routledge, New York, USA.
- Sartori, Giovanni (1987): *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham House, Chatham.
- Shirky, Clay (1995): *Voices From the Net*. Ziff Davis Press, Emeryville.
- Sloam, James (2016): Diversity and Voice: The Political Participation of Young People in the European Union. *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 18, No. 3, <https://doi.org/10.1177/1369148116647176>.
- Spears, Russell – Lea, Martin – Stephen, Lee (1990): De-Individuation and Group Polarization in Computer-Mediated Communication. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 29, No. 2, <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1990.tb00893.x>.
- Stein, Joel (2016): How Trolls Are Ruining the Internet. *Time*, 18 Aug, <http://time.com/4457110/internet-trolls/>.
- Sunstein, Cass (2001): The daily we. Is the Internet Really a Blessing for Democracy? *Boston Review*, 1 June, <http://bostonreview.net/cass-sunstein-internet-democracy-daily-we>.
- Sylvester-Bradley, Oliver (2016): Build Democracy and It Spreads Like a Virus. *Open Democracy*, December 3, www.opendemocracy.net/open2017/oliver-sylvester-bradley/build-democracy-and-it-spreads-like-virus-qa-on-platform-co-ops-with-nathan.
- Tálas, Péter (2005): A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról. *Hadtudomány*, 1. évf., 4. sz.
- Teitelbaum, Joshua (2002): Dueling for Da’wa: State vs. Society on the Saudi Internet. *Middle East Journal*, Vol. 56, No. 2, 222–239.
- Touraine, Alain (1992): Mit jelent ma a demokrácia? *Magyar Tudomány*, 37. évf., 9. sz., 1078–1087.
- Wallace, Patricia (2002): *Az internet pszichológiája*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Wheeler, Deborah L. (2006): Empowering Publics: Information Technology and Democratization in the Arab World – Lesson From Internet Cafes and Beyond. *Oxford Internet Institute Research Report*, No. 11, <https://doi.org/10.2139/ssrn.1308527>.

Egyed Szilárd: Az internet demokratizáló hatása

- Wijesiriwardena, Subha (2017): Is the Internet Really Democratic? How the 'Wired World' Excludes Women and Other Marginalised Persons. *World Wide Web Foundation*, April 19.
- Wucherpennig, Julian – Deutsch, Franziska (2009): Modernization and Democracy: Theories and Evidence Revisited. *Living Reviews in Democracy*, September, www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Wucherpennig%20Deutsch.pdf.
- Zakaria, Fareed (1997): The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, November, www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy.